

SZYMON BOGACZ

MADHJAMAKA DLA ANALITYKÓW.
REFLEKSJE WOKÓŁ KSIĄŻKI
JANA WESTERHOFFA

Jan Westerhoff *Nāgārjuna's Madhyamaka. A Philosophical Introduction*
Oxford University Press, New York 2009, 242 strony.

Zainteresowania badawcze Jana Westerhoffa¹ łączą w sobie dwie odległe dziedziny filozoficznego namysłu: współczesną metafizykę i hi-

¹ Jan Westerhoff jest wykładowcą na Wydziale Teologii i Religii Uniwersytetu Oxfordzkiego oraz asystentem w Szkole Studiów Orientalnych i Afrykańskich na Uniwersytecie Londyńskim. Wcześniej, przez okres ośmiu lat związany był z Uniwersytetem w Durham, w południowej Anglii.

Tytuł doktora filozofii otrzymał na Uniwersytecie w Cambridge na podstawie rozprawy *Pytania o znaczenie ontologicznych kategorii (An Inquiry into the Notion of an Ontological Category)*, która została wydana przez Oxford University Press pod tytułem *Kategorie ontologiczne (Ontological categories)* w 2005 roku. Sześć lat później opublikował popularyzatorską książkę z zakresu metafizyki zatytułowaną *Rzeczywistość. Krótkie wprowadzenie* (nakładem tego samego wydawnictwa). Ponadto Westerhoff jest autorem wielu artykułów, których listę zainteresowany Czytelnik może odnaleźć pod adresem <http://www.janwesterhoff.net/pub.htm>.

Westerhoff jest również doktorem Studiów Orientalnych Uniwersytetu w Londynie. Na podstawie jego rozprawy *Madhjamaka Nagardżuny (Nagarjuna's Madhyamaka)* powstała recenzowana książka. W swoich badaniach nie ogranicza się jedynie do historii buddyzmu indyjskiego, czego przykładem jest praca *Dwanaście przykładów iluzji (Twelve Examples of Illusion)* wydana w 2010 roku nakładem Oxford University Press.

storię filozofii buddyjskiej. Książka *Madhjamaka Nagardżuny. Filozoficzne wprowadzenie* stanowi przykład pracy, w której połączone zostały te właśnie dziedziny. Połączenie to jest interesujące przede wszystkim dlatego, że świadczy o możliwości dialogu pomiędzy współczesną i buddyjską filozofią. Ponadto dzięki językowi, w jakim książka została napisana, jest ona w stanie w przystępny sposób przybliżyć myśl madhjamaki filozofom, którzy nie zajmują się na co dzień historią filozofii buddyjskiej. Jest to język filozofii analitycznej, dzięki któremu przedstawione problemy madhjamaki nabierają aktualności.

Książka Westerhoffa nie jest opracowaniem popularyzatorskim. Stanowi ważny tekst z punktu widzenia badań nad filozofią madhjamaki. Niektóre tezy Westerhoffa dotyczące stanowiska Nagardżuny są obecnie przedmiotem interesujących polemik pomiędzy historykami filozofii buddyjskiej². Mimo że *Madhjamaka Nagardżuny...* została wydana stosunkowo niedawno, trudno sobie wyobrazić dzisiaj rzetelne opracowanie filozofii madhjamaki, które nie uwzględni stanowiska Westerhoffa.

Cel, który stawia sobie Westerhoff, to „prezentacja synoptycznego przeglądu argumentów Nagardżuny dotyczących różnych filozoficznych problemów w celu zaprezentowania całościowego ujęcia jego filozofii poprzez przedstawienie poszczególnych jej części w postaci jednego filozoficznego projektu”³. Właściwa część książki rozpoczyna się od analizy terminu „istota” (*svabhāva*), która prowadzi autora do oryginalnych wniosków. „Istota” zostaje między innymi przedstawiona jako podobna do „logicznie prostych obiektów” z *Traktatu logiczno-filozoficznego* Ludwiga Wittgensteina⁴. Zarówno „logicznie proste obiekty”, jak i „istota” w ujęciu Westerhoffa stanowią ostatecz-

² Najważniejsze odniesienia do omawianej książki Westerhoffa to artykuł Clausa Oetkego *Two Investigations on the Madhyamakakarika and the Vighavyavartani* („Journal of Indian Philosophy” 2011 Vol. 39 No. 3 s. 245–325). Książka ta była recenzowana przez Dana Arnolda („Religious Studies Review” 2011 Vol. 37 No. 2 s. 153–154), Richarda P. Hayesesa („Journal of the American Oriental Society” 2010 Vol. 130 No. 3 s. 488–490) i Marka Sideritsa („Mind New Series” 2010 Vol. 119 (475) s. 864–867).

³ J. Westerhoff *Nāgārjuna's Madhyamaka. A Philosophical Introduction* New York 2009 s. 3.

⁴ Ludwig Wittgenstein pisze w *Traktacie*: „2.02. Przedmiot jest prosty. 2.0201. Każdą wypowiedź o kompleksach można rozłożyć na wypowiedzi o ich składnikach oraz na zdania, które opisują te kompleksy całkowicie” (L. Wittgenstein *Traktat logiczno-filozoficzny* B. Wolniewicz (tł.) Warszawa 2011 s. 7).

ny element analizy rzeczywistości, który jest „niezmienny i istnieje niezależnie od innych [prostych obiektów]”⁵. W efekcie, jak pisze Westerhoff, istota jest „stałą podstawą świata przejawionego, ostatecznym punktem łańcucha egzystencjalnych zależności”⁶ i przede wszystkim końcowym ogniwem filozoficznych analiz.

Powyższe rozumienie istoty determinuje sposób, w jaki Westerhoff odczytuje filozofię Nagardżuny. W efekcie większość przeprowadzonych w książce analiz przedstawia Nagardżunę jako krytyka fundacjonalizmu nie tylko w obrębie metafizyki, lecz również epistemologii, filozofii języka i logiki. Głównym powodem, dla którego Nagardżuna odrzuca pojęcie istoty, jest przeświadczenie, że mówienie o rzeczach, których uzasadnienie przekracza naszą siatkę pojęć, nie ma żadnego sensu⁷. Konsekwentny i globalny internalizm i antyrealizm jest kolejną charakterystyką madhjamaki w ujęciu Westerhoffa. W przeciwieństwie do wielu interpretatorów filozofii madhjamaki⁸ nie stroni on od określania Nagardżuny mianem metafizyka. Dzięki temu jego praca nabiera waloru spójności z punktu widzenia współczesnej metafizyki, dla której antyrealizm jest w takim samym stopniu poglądem zobowiązującym ontologicznie jak realizm.

Wyzwaniem, przed którym stoi propozycja interpretacyjna Westerhoffa, jest – podobnie jak w przypadku innych projektów antyrealistycznych – problem relatywizmu etycznego i epistemologicznego. Nagardżuna niejednokrotnie wygłasza jednoznaczne sądy moralne. Jak pisze Westerhoff, część z nich może być uzasadniona na gruncie antyrealistycznej teorii tożsamości osobowej. Ponieważ nie istnieje „ja” ani przedmioty niezależne od przyjętego przez nas schematu pojęciowego, w konsekwencji nie ma niczego, czego można by pragnąć i co mogłoby sprawiać cierpienie. Fundamentalną rolę w rozwoju etycznym odgrywa reorganizacja schematu pojęciowego, nawyków inferencyjnych i sposobu interpretacji zjawisk. W dalszej perspekty-

⁵ J. Westerhoff, wyd. cyt. s. 26.

⁶ Tamże, s. 200.

⁷ Tamże, s. 206.

⁸ Między innymi Tirupattura Ramaseshayyera Venkatachala Murtiego w artykule *Nagarjuna's Refutation of Motion and Rest (Studies in Indian Thought* H. G. Coward (ed.) Deli 1985 s. 154–161); Johna Schrodera w *Nagarjuna and the Doctrine of „Skillfull Means”* („Philosophy East and West” 2000, Vol. 50 No. 4 s. 559–583) i Artura Przybysławskiego w książce *Buddyjska filozofia pustki* (Wrocław 2009).

wie reorganizacja ta pozwala „wcielić” nowy schemat w życie, zmienić nawyki i zachowania, osiągnąć stan wolny od cierpienia⁹.

Druga droga przewyciężenia relatywizmu etycznego na gruncie filozofii madhjamaki odnosi się do koncepcji norm stojących u podstaw sądów etycznych. Jak pisze Westerhoff, Nagardżuna odrzuca istnienie norm niebędących konsekwencją przyjętych konwencji¹⁰. Nie oznacza to jednak, że wszystkie normy są tak samo zasadne lub bezzasadne. Niektóre z nich służą bowiem centralnemu zadaniu, które stoi przed każdym buddystą, czyli przewyciężeniu ciemienia. To praktyka weryfikuje, które konwencje i normy są właściwe, a które nie.

Dużo większym wyzwaniem dla Westerhoffa jest rozwiązanie aporii epistemologicznych. Skoro – jak twierdzi Nagardżuna – istnieją różne konwencje, w jaki sposób można wskazać, że jedna jest lepiej uzasadniona niż inna, bez równoczesnego popadania w eksternalizm? W przeciwieństwie do aporii etycznych w przypadku epistemologii nie wystarczy już odwołanie do skutecznych praktyk. W jaki sposób bowiem można określić, które praktyki epistemiczne są skuteczne, bez określenia, co oznacza epistemiczna skuteczność? Westerhoff stwierdza, że część tych aporii można rozwiązać, odwołując się do założenia, że wszyscy ludzie współdzielą podobne „formy życia”¹¹ i przez to posiadają podobne sposoby ewaluacji swoich aktywności poznawczych. Nie oznacza to jednak, że są one niezależne od żywionych przez nich przekonań.

Propozycja Westerhoffa nie jest jednak wolna od dalszych problemów. Oparta na kontrakcie wynikającym z podobieństwa „form życia”, epistemologia nie gwarantuje zasadności opartych na niej twierdzeń. Wielu ludzi bowiem, jak twierdzi Nagardżuna i inni buddyjscy filozofowie, jest w błędzie, jeśli chodzi o większą część swoich przekonań. Paradygmatycznymi przykładami takich przekonań są te, które składają się na koncepcję tożsamości osobowej. Wedle Westerhoffa na gruncie madhjamaki dotyczą one również „naiwnego realizmu”.

Epistemologiczna strona propozycji Westerhoffa wydaje się wymagać udoskonalenia. Mimo to jego książka *Madhjamaka Nagardżuna. Filozoficzne wprowadzenie* jest jednym z najlepszych opracowań madhjamaki, jakie są obecnie dostępne w na światowym rynku czy-

⁹ J. Westerhoff, dz. cyt. s. 213–215.

¹⁰ Tamże, s. 192.

¹¹ Tamże, s. 222.

telniczym. Stanowi ona obowiązkową pozycję dla wszystkich badaczy historii filozofii buddyjskiej. Ponadto dzięki użytemu w niej klarownemu i precyzyjnemu językowi pozwoli wszystkim filozofom, zwłaszcza o analitycznych inklinacjach, zapoznać się z niezwykle myślą madhjamaki.

Szymon Bogacz – e-mail: bogaczszymon@gmail.com